№ 91 — ՔՍԱՆ ԵՒ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 22 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1884

ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Տարեկան գինն է 10 ռուբլի.
վեց ամսուանը՝ 5 ռ., երեք ամսուանը՝ 3 ռ., ամիսը 1 ռ.։
Առանձին համարներով խրաքանչիւրը 5 կոպէկ.

Խմբագրատունը բաց է ամէն օր բացի կիւրակէ եւ տօն օրերից առաւօտեան 11—2 ժամը կէսօրից յետ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի խմբագրութեան հասցէով. — Въ ред. газеты «Мегу Айастани», въ Тифлисъ, կամ Redaction de «Meghou Haïastani», à Tiflis. (Caucase).

Խմբագրութեանս ուղղած թէ յօդուածները եւ թէ նամակները պէտք է պարզ գրուած լինին գրողի ստորագրութեամբ եւ հասցէով. խմբագրութիւնը կարող է փոփոխել, ուղղել եւ կրճատել յօդուածները. խմբագրութիւնը իւր վերայ չէ առնում յետ ուղարկել յօդուածները եւ պահում է երկու ամիս մինչեւ պահանջ.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են ամէն մի բառին 2 կոպ. Յայտարարութիւններ ընդունվում են հայերէն եւ օտար լեզուներով. Յայտարարութիւններ ընդունվում են խմբագրատանը, «Կովկաս» հիւրանոցի տակ պ. Տէր-Յովսէփեանի ծխախոտի խանութում եւ պ. Շահվերդեանի պավիլիօնում.

ԱՌԱՋԻԿԱՅ 1885 ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ

„ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ“

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐԸ

Կը հրատարակվի նոյն դիրքով եւ ծրագրով.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

I) Գլխաւոր կարգադրութիւք.— II) Առաջնորդողներ առօրեայ ամենակարեւոր խնդիրների մասին.— III) Ներքին տեսութիւն— Տեղական և հասարակական խնդիրների վերաբերութեամբ յօդուածներ և թղթակցութիւնք.— IV) Քաղաքական վիճակի վերայ յօդուածներ և լուրեր.— V) Մանր լուրեր.— VI) Խառն լուրեր.— VII) Բանասիրական— Ֆէլիէտօններ, Պատկերներ, Վէպեր, Մատենախօսութիւնք, Քննադատութիւնք, Գիտութեանց և արհեստից վերաբերեալ յօդուածներ.— VIII) Պատասխանիք.— IX) Յայտարարութիւններ զանազան լեզուներով.

Տարեկան բաժանորդագինն է 10 ռուբլի կիսամեայ 5 ռուբլի.

Փոստի և տան հասցնելու ծախսը խմբագրութեան վերայ է։

Ստորագրվել կարելի է Թիֆլիսում. I) Խմբագրատանը.— II) պ. Բ. Շահվերդովի գործակալութիւնում.— III) Զ. Գրիգորեանի գրախանութում.— IV) պ. Յ. Շահինեանցի խանութում.

Ծանօթութիւն. Առաջիկայ տարին «Մեղուն» կը հրատարակվի երեք կամ չորս անգամ, եթէ նիւթական միջոցները կը ներեն.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на 1885 годъ

на ежедневную литературно-политическую газету

„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

ИЗДАВАЕМУЮ ВЪ ТИФЛИСѢ

(II годъ изданія)

ПРОГРАММА газеты общая всѣмъ литературно-политическимъ ежедневнымъ изданіямъ, съ возможно широкимъ развитіемъ мѣстнаго отдѣла.

Подписная цѣна съ доставкою: и пересылкою въ Россіи: на годъ 10 руб.; на 6 мѣс.—6 р.; на 3 мѣс.—3 р. 50 к.; на 1 мѣс.—1 р. 50 к.

Подписка принимается: въ Тифлисѣ въ конторѣ редакціи при Газетномъ Агентствѣ В. ШАВЕРДОВА, въ С.-Петербургѣ въ книжномъ магазинѣ „Новаго Времени“. Иногородные адресуютъ свои требованія въ Тифлисъ, въ контору редакціи „Новаго Обозрѣнія“, при газетномъ Агентствѣ В. Шавердова.

Редакторъ-издатель А. В. Степановъ.

(10—5

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

Կաթուղիկոսական խնդիր.— Սրբ. Բաբամեանցի մի այլ վարմունքը. — Ձեռնադրութիւն։
Ներքին Տեսութիւն.—Մարմաշէնի ուխտը.—Թղթակցութիւններ Կարսից։
Քաղաքական։ — Քաղաքական լուրեր.
Մանր լուրեր.
Յայտարարութիւններ.
Բանասիրական.—Գինեգէ.

ԹԻՖԼԻՍ, 22 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1884 Թ.

—

II

Մեր անցեալ յօդուածում յայտնեցինք այն միտքը, թէ մեր մամուլը շատ կարող է նպաստել մեր կաթողիկոսական խնդրի արդիւնաւոր վճռման, ժողովրդեան ուղիղ և գիտակցական ճանապարհով ղեկավարելով, առանց նրան յափշտակութեան և կրքերի ազդեցութեան ենթարկելու և սորա համար հարկաւոր է, որ ժողովրդեան առաջ, եթէ կարեւոր է, հարցը պարզվի ծանրութեամբ, հեռատեսութեամբ, հարցին յարմար ոճով և ձեւերով, հիմնաւորապէս-հետազօտելից—յետ և ամէն կից հանգամանքներն աչքի առաջ ունենալով։

Մենք կարծում ենք, որ անցեալը բաւական մեծ դաս էր և անցեալից օգուտ քաղելը խոհեմութիւն է։ Մեր կարծիքով մամուլի անցելում բռնած դիրքը յարմար չէր բնաւ հարցի վճռման։ Ինչպէս անցեալ մեր մի յօդուածում ցոյց տուինք, վնասակար է, կաթողիկոսական հարցում, անձնաւորութիւնք համդէս բերելով, նրանց քննութեան ենթարկելը—որովհետեւ այդ ընթացքը նուաստացնում է ժողովրդեան աչքում այն անձնաւորութեան կախարդանքը (prestige), որ պիտի բարձրանայ կաթողիկոսական գահը, որոյ դահակալին աթոռակից պիտի լինի իմաստութեան հետ և մի տեսակ սրբութիւն յաչս ժողովրդեան, և մամուլն իւր արած քննադատութեամբ կորում է ժողովրդեան աչքում ընտրելիի հէնց այդ կախարդանքը։ Մի՞թէ մենք ենք ամենից ազատամիտ և զարգացած ազգն, որ եկեղեցական դասի այդ կախարդանքը չը պիտի պահպանենք։

Նայենք մեր շուրջը—մեզնից շատ աւելի զարգացած, զօրեղ, քաղաքական ազգերն անդամ աշխատ են լինում պահպանելու ժողովրդեան աչքում եկեղեցական դասի կշիռն, որով և պահպանվում է նշանաւոր մասամբ նոյն իսկ եկեղեցւոյ սրբութիւնը։ Մի՞թէ այդ ազգերի եկեղեցականք աւելի բարոյական են և աւելի բարձր մեր եկեղեցական դասից անպայման կերպով — բնաւ ոչ. բայց տեսէ՞ք, խնդրեմ, նոցա մամուլի մէջ կը տեսնէ՞ք արդեօք այնքան և այնպիսի տգեղ ձեւով եկեղեցականաց անուանարկութիւնք, ինչպէս մեր մէջ։ Եթէ օտար ազգերի եկեղեցականաց կախարդանքը պաշտպանում են պետական օրէնքները. մի՞թէ խոհեմութիւնը չը պիտի թելադրէ մեզ նոյնը գործելու գիտակցաբար։ Մեզ հարկաւոր է ընտրել մեր բարձրաստիճան եկեղեցականներից մի կաթողիկոս. Ի՞նչ կարիք կայ սորա համար անուանարկել նրանց, որոնցից մէկը պիտի ընտրվի։ Մենք այնքան քիչ ունինք ներկայումս այդ պաշտօնին յարմար անձինք, որ մատով կարելի է նրանց համարել և դոքա այնքան միմեանց հաւասար են իրանց կրթութեամբ ու գիտութեամբ, որ ոչ մի կորուստ չէ աթոռի համար, եթէ ընտրվի ոչ թէ Կիրակոսն, որ մի հրապարակախօսի կարծիքով առաջինն է, այլ Մարկոսն, որ առաջինն է մի այլ հրապարակախօսի կարծիքով։

Մեր ընտրելիների գերազանցութիւնը կայանում է նոցա բնական խելքի և փորձառութեան մէջ. անպայման կատարեալ անձնաւորութիւն — հանճար մենք չ'ունինք, այլ միայն ունինք բնական խելօք և փորձառու եպիսկոպոսներ։ Ով աւելի հմուտ է գործերին, կաթողիկոսական գահը շրջապատող հանգամանքներին, ուսումնասէր է, հեռատես, խորհուն և բնականապէս խելօք— նա էլ ամենից աւելի ընդունակ է վարելու կաթողիկոսական պաշտօնն արդիւնաւորապէս ներկայ հանգամանքներում։ Ի զուր չը յափշտակվինք, վերաբերելով մեր հայրապետին, նորա բարոյական—մտաւոր և կրօնական իրաւասութեանց սահմանից դուրս եկող իրաւունք և պարտականութիւնք։ Դա կը նմանէ միայն աթոռի սրբութիւնը։ Հերիք է, որ մեր Հայրապետը բնական խելքի և փորձառութեան հետ ունենայ և անպայման հնազանդութիւն եկեղեցւոյ կանոն-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՆԵԳԷ.

(ՉՈՐՍ ՕՐՈՒԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ)

ՕՐ ԵՐՐՈՐԴ—ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

—

ԿԸ.

Շամբի արեւելեան կողմից, ուղիղ ճանապարհով, հարաւից դէպի հիւսիս այդ ժամանակ երեք ձիաւորներ էին գնում։ Ձիաւորները շամբի միջի բաղմութիւնը տեսնելով՝ կանգ առան և խոկյն ձայն տուին։ Ուխտաւորները պատասխանեցին իրանց ով լինելը յայտնելով, այնինքն՝ թէ իրանք հայ-քրիստոնեայ են։

— Անպատճառ խեղճերը, սխալմամբ, շամբի մէջն են ընկել, պէտք է օգնել դրանց,—ասաց ձիաւորներից մէկը, և շամբի եզերքին մի քանի պտոյտներ արաւ, մի ճամբայ գտաւ և ձին դէպի ուխտաւորները քշեց։ Մնացեալ երկուքը հետեւեցին նրան։

— Ողջոյն ձեզ։

— Օրհնեա տէր։

— Բարի ձեզ։

— Աստծու բարին ձեզ։

Ձիաւորները և ուխտաւորները, փոխադարձաբար, ողջունեցին միմեանց, երբ արդէն մէկմէկու մօտ էին։

— Ո՞ւրեմն—հարցրի ես ծերունուց—ձիաւորներից մինը քահանայ էր, հայրիկ։

— Այո՛—պատասխանեց ծերուկս—ամենից առաջ եղջնուտի մէջ մտողը՝ Հինձք գիւղի տէր Պետրոսն էր։ Սա իւր համագիւղացիների հետ, այդ ժամանակ, Երզրումից գիւղ էր դառնում։

Հարց ու փորձերից պարզուեցաւ, որ Երզրում հասնելու համար տակաւին մէկ ժամուայ ճանապարհ կար։ Եւ որովհետեւ գիշերը վրայ էր հասնում, շամբի միջով գնալն էլ գիշերով դժար էր, ուստի մէկ ժամը կարող էր երկու և երեք դառնալ։ Տէր Պետրոսը առաջարկեց ուխտաւորներին այդ գիշերը Հինձքում անցկացնել։

Ուխտաւորների կանգ առած տեղից մինչեւ Հինձք կէս ժամուայ ճանապարհ էր։ Քահանան սրանց պատրաստակամութիւն էր յայտնում բոլոր ուխտաւորներին էլ Հինձքում տեղաւորել։ Քահանային ձայնակից եղան նրա ուղեկիցներն էլ։ Սակայն ուխտաւորները չը կամեցան Հինձքի բնակիչներին նեղութիւն տալ։ Ի վերջոյ որոշուեցաւ, որ Լեւոն Անթառեանը Արշակին հետ միասին Հինձք գնան, իսկ միւսները Երզրում՝ միայն ոչ շամբի ճանապարհը շարունակելով, այլ, նրանից դուրս, մի այլ սովորական ճանապարհով։ Վերջին ճանապարհը թէպէտ, փոքր ինչ, երկար էր, բայց բոլորովին աներկիւղ։

Հնձացիք ուխտաւորներին դուրս հանեցին կարճոյ մօրից և նրանց ճանապարհը ցոյց տալով՝ իրանք իրանց գիւղի ճամբան բռնեցին։ Անթառեանն ու Ալանեանն էլ, ինչպէս ասացի, նրանց հետ միասին։ Տակաւին շամբի մէջ գիւղացիք Արշակի ոտքը տեսնելով՝ հասկացրին, որ կոտրուած չէ, այլ միմիայն յաւ, ճաւկ առած, որ դիւրաւ բժշկելի հիւանդութիւն է։ Այնու ամենայնիւ, պատանու հանգստութեանը համար, տէր Պետրոսի առաջարկութեամբ գիւղացիներից մէկը ձիուցը վեր եկաւ և նրա վրայ մի տեսակ անկողին շինելով՝ հիւանդին այնտեղ պառկացրեց։ Ինքը գիւղացին հետիոտն առաջ էր վարում ձին։

— Այս և համանման մարդասիրութիւնքը—շարայարեց իմ խօսակիցը—գիւղացիներին յատուկ է։ Բայց նրանք մի այլ լաւ կողմ ևս ունին։ Ամէն մի ճանապարհորդի, անխտիր, օգնելը. նրան իջեան ու կերակուր ձրիաբար տալը՝ գիւղացու սրբազան պարտքն է։ Հէնց այդ պատճառաւ էլ նրանք մեծ ամօթ են համարում իրանց օգնութեանը կարօտ ճանապարհորդին ով լինելը նախապէս իմանալ։ Ոչ, իւր պարտքը ճանաչող գիւղացին, նախ և առաջ, դեռ կարօտելոյն կ'օգնէ և ապա թէ նրա ով լինելը կ'ստուգէ։ Հակառակ դէպքում իւր արած օգնութիւնը չէ լինում «ի փառս Աստուծոյ, այլ ի փառս մարդկան»։

Մարդասիրական այս վսեմ գաղափարը հայ գիւղացու մէջ այն աստիճան մարմնացել է, որ նա իւր տան մէջ հիւրերի, ճանապարհորդների համար յատուկ բաժին ունի, որ իւր բնակած բաժնից անհամեմատ լաւ ու մաքուր է պահում։ Գիւղացու տանը՝ հինգ տասը ձեռք մաքուր անկողին՝ և մի երկու բըղուղ իւղ ու պանիր միշտ պատրաստ է լինում դարձեալ հիւրերի համար։ Գիւղացի մարդը ամէն բանում իրան զըրկում է կարօտելոյն օգնելու, հիւրին սիրաշահելու համար։

Ամբողջ ամիսներով նա ինքը միս ու իւղեղէն կերակրի երես չէ տեսնում, այլ սոսկ թանապրով ու կաթնեղէններով է բաւականանում, բայց երբ տունը հիւր եկաւ, գիւղացին ոչխար կամ դառ էլ է մորթում, հաւ ու ճիտ էլ է տապակում, մեղր ու կարագ էլ է առաջ բերում, իւղ ու պանրի բղուղ ու կճուճ էլ է բացանում,—մի խօսքով գիւղացու տանը, հիւր պատահած օրումը, կատարեալ հարսանիք է լինում։

Ափսոս միայն, որ նահապետական այս գեղեցիկ սովորութիւնները, այժմ գիւղերից հետզհետէ վերանում են։ Եւ նըրանց փոխանակում է չահամոլութիւնը, կեղծաւորութիւնը, խաբեբայութիւնը, և առ հասարակ այն ամէն ախտ ու մոլութիւնները, որոնք ժամանակիս վարակիչ հիւանդութիւններն են։

Թէ այդ հիւանդութիւններից կազատուի արդեօք գիւղայի համայնքը և երբ ու ինչպէս,—դժուարանում եմ գուշակել, միայն գիւղացու բարոյական կեանքի ներկան իմ աչքում շատ անմխիթար է, մինչեւ անգամ յուսաբէկ։

ԿԹ.

Հինձք գնացող փոքրիկ կարաւանը կամաց կամաց գնում էր։

Արշակ Ալանեանը իւր անկողնում հանգիստ պառկած էր։ Ցրտից էլ լաւ պատսպարուած։ Լեւոնը այդ մասին շատ ուրախացաւ և կրկին ու կրկին շնորհակալ եղաւ Հինձքի քահանայից ու նրա ծխականներից։ Երեւի հէնց այդ հանգամանքից օգուտ քաղելով, տէր Պետրո-

ներին և վարդապետութեան ու լինի նրանց հաւատարիմ և խորհէ ազգի բարոյական շինութեան վերայ՝ համեմատ Քրիստոսի վարդապետութեան: Առանց բարոյականի ամեն ազգ կորած է:

Մինչդեռ զարմանում էինք գեր. Մկրտիչ Սրբազան Բաբաեանցի քարոզիչ Ռայլին տուած կոնդականման գրութեան վերայ ի վնաս Հայ եկեղեցւոյ հօտին, դրանից յետ երևեցաւ մի այլ գրութիւն ևս «Արձագանքում» նոյն Սրբազանի ստորագրութեամբ: Այդ էր Նորին Սրբազնութեան բողոքը Սինօդի մի վճռի դէմ՝ յաղագս վերաքննելոյ արժ. Սարգիս վարդապետի վարչական գործքերը, որոյ մասին համաձայնութիւն տուած է եղել համաձայն խնդրանաց նորա և ի Տէր հանգուցեալ Հայրապետին: Ցաւալին այն է, որ բոլոր գրութեան մէջ երևում է մի ցանկութիւն ստուեր գցելու մի բարձր և արժանաւոր եկեղեցականի արդար և անարատ անուան վերայ: Չը գիտենք, թէ ո՛ր կոլլեգիական ատենում տեղի են ունենում այդպիսի դէպքեր:

Սինօդում բազմութեամբ ձայների հարցերը վճռւում են և դժ այդ վճռին համաձայն չեն, տալիս են գրով իրանց կարծիքն, որ և մնում է գործերում և ոչ թէ յանձնվում է այն հրապարակութեան ի քննութիւն: Պարզ է, որ այսպիսի վարմունքը շատ անվայելուչ է, որովհետև նորա նպատակը կարող է լինել միայն ցանկութիւն հասարակութեան առաջ կարելու նոյն իսկ ատենի նշանակութիւնը, յանձնելով սորա դատաստանը հրապարակախօսութեան:

Մամուլն ինքն կարող է անխտիր վճիռները ձեռք բերել, քննել և քննադատել նրանց. բայց որ մի կոլլեգիական հաստատութեան անդամը կամ նախագահը հրապարակ գար և մամուլի միջնորդութեամբ քննադատել ձգտէր գրեթէ միաձայն վճիռն այն հաստատութեան, որոյ անդամ է ինքը, այդ երևոյթը միայն մեր մէջ կարելի է տեսնել, ուր մարդիկ, կարծես, սովոր են ամեն իրաւունք իրանց սեպհականելու և իրանց աչքի գերանը տեսնելու փոխարէն, միշտ ձգտում են ուրիշի աչքի շիւղը նկատել:

Երբ հարկ կայ հարուածելու Թեհրանի ինքն պատճառելոյ։ Խ...

Երբ հարկ կայ հարուածելու Թեւութիւնք, փոխանակ ս. Սինօդի օրինաց հիման վերայ կանոնաւոր կերպով եղած վճիռներն ու կարգադրութիւնքը խեղաթիւրելով հանդէս բերելու, աւելի լաւ կը լինէր առաջ բերել այնպիսի դէպքեր, որոնք յիրաւի անպատուութիւն կարող են բերել ոչ միայն եկեղեցականին, այլ և ամենատորին դասակարգի անձանց. զորօրինակ կոնդակի խարդախումն, մի խեղճ քահանայի վերջին ճանապարհածախսը խլելով արտաքսելը, և կամ նոյն իսկ Հայրապետին խաբելը արծաթեայ իրեղէնի փոխարէն ալլիէ տալով և այն և այլն: Բայց չէ՛. մերայինք սովոր են իրանց աչքի գերանը չը տեսնել և ուրիշի աչքում շիւղ որոնելը: Աւելի ևս անվայել է այս մի եկեղեցականի, որ օրինակ պիտի լինի ներողամտութեան և համբերութեան:

Կիւրակի, ամսոյս 18-ին, Սրբազան Առաջնորդը, Վանայ մայր եկեղեցում, ձեռնադրեց երկու քահանայ, որոնք պէտք է հովուեն Սև ծովի ափերի հայ գաղթականութիւնը: Հայերը գաղթած են այս կողմերը վերջին ռուս-տաճկի պատերազմից յետոյ և բնակւում են Սուխումի և Սև ծովի գաւառներում:

Սուխումի գաւառում բնակող հայերը գաղթած են մեծ մասամբ Սամսոնի նահանգից. նոցա թիւը 120 տուն է և ապրում են Պսիրտցխա, Ասսա և Մայրա գիւղերում. վերջին երկու գիւղի մէջ ապրողները տիրելով արքունական հողերի հաստատուն բնակութիւն են գցած իւրեանց տեղերում և իբրև գաղթականութիւն ընդունուած են ի թիւս Սուխումի գաւառի բնակիչների. իսկ Պսիրտցխայում ապրողները ինքնակամ տիրելով մասնաւոր անձանց հողերին և չը կամենալով ուրիշ հողեր ստանալ իւրեանց բնակութեան համար, պարտաւորուած են մօտ օրերս թողնել այդ տեղերը և վերադառնալ իւրեանց հայրենիքը. նոյ մանաւանդ որ դոքա, որոնք 48 տուն են, մինչև ցայժմ չեն ընդունուած ի թիւս տեղական բնակիչների և արգելուած է այսուհետև ընդունել Տաճկաստանի կողմերից փախստական գաղթականութիւն:

Ասսա և Մայրա գիւղերում բնակող հայերը գաղթելով Տաճկաստանից 1879 թուականին, սկզբում սաստիկ տէրութիւնից օժանդակութիւն և իւրեանց տոկուն աշխատութեամբ Աբխազիայի բարձրաւանդակի ամայի տեղերը կարճ ժամանակում դարձրին ծխախոտի գեղեցիկ ագարակներ, այնպէս որ միայն Մայրայի բնակիչները այս տարի Գրիմի վաճառականներին ծախեցին 18000 ռուբլու ծխախոտ։ Գաղթականութեան սկզբում այդ աշխատասէր ժողովուրդը փայտից ժամանակաւոր եկեղեցի էլ կանգնացրեց իւր համար, բայց հարևան տեղացի բնակիչները անդադար յարձակվում էին նոցա վերայ, յափշտակում ու կողոպտում նոցա ինչքը, մինչև անգամ համարձակւեցան զողանալ և եկեղեցւոյ սրբազան անօթներն և զարդերը: Սակայն այժմ, երբ արդէն գողերի գլխաւորներին տեղական կառավարութիւնը ուղարկեց հիւս. Ռուսաստան, իսկ մերձակայ բնակիչներին պարտաւորեց բաւականութիւն տալ հայ գաղթականների կորուստին, Աբխազները էլ չեն համարձակւում դիպչել նոցա ոչ մի իրին: Յուսալի է, որ այսուհետև այդ անխոնջ ժիր մշակ հայերը հեռահետէ աւելի կը կատարելագործեն իւրեանց մասնագիտութիւնը — ծխախոտի արտադրութիւնը —, որով նոքա մեծ արդիւնք կը տան թէ իւրեանց մասնաւորապէս և թէ՛ տեղի արտադրութեան առ հասարակ:

Վերջին կարգադրութեամբ Սրբազան առաջնորդը, որ այս ամառը անձամբ այցելել էր այն տեղի գաղթականներին և տեսել ու տեղը տեղեկացել էր նոցա նիստ ու կացին, կամեցել է և հոգևպէս նոցա մխիթարել, տալով նոցա արժանաւոր հովիւներ: Կարևոր կարգադրութիւն է Սրբազան առաջնորդի կողմից, որովհետև այդ գաղթականները զրկուած էին հոգևոր մխիթարութիւնից և եկեղեցական ծխականութիւնից. այնպէս որ շատ անգամ այդպիսի դէպքերում նոքա պարտաւորուած էին լինում այդ ծէսերը կատարել տալ օտար դաւանութեան քահանաներին:

Բայց թէ Սրբազան առաջնորդի ձեռնադրուած նորընծաները որքան յաջող ընտրութիւն են ներկայացնում այդ նուիրական գործի մէջ, այդ ի հարկէ ապագայի խնդիր է: Ցանկալի է միայն որ այդ մի բուռ գաղթականութիւնը՝ հեռու հայրենիքից, շրջապատուած վայրենի աբխազներով, գէթ իւր նորընծայ հովիւների բարոյական ազդեցութեամբ կարողանան պահել իւրեանց առաքինութիւնը, սրբութեամբ պահպանելով իւրեանց ջերմեռանդութիւնը դէպի մայրենի եկեղեցին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՄԱՇԷՆԻ ՈՒԽՏԸ.

—

I

Ղ ա ն լ ի ճ ա գ ի ւ ղ ե ր.

Ալէքսանդրապոլից 6 վերստ հեռաւորութեան հիւսիս - արևմտեան կողմում գտնւում են երկու գիւղեր: Գիւղերը երկուսն էլ մէկ անուն են կրում, երկուսն էլ շինուած են Ախուրեանի եզերքում: Այդ գիւղերի անունը Ղանլիճա է, տեղացոց աւանդութեամբ առաջ եղել է Ղանլի-չայ, որ նշանակում է «Արիւնոտ գետ»: Բայց յայտնի է, որ վաղեմի ժամանակ եղել է հռչակաւոր Մարմաշէնի ուխտը: Գիւղերը այժմ զանազանվում են «վերին» և «ներքին» անունով: Երկու գիւղերն էլ թէև մէկ կարելի է հաշուել միմեանց շատ մօտ լինելու պատճառով,—բայց դրանք ջոկ ջոկ գիւղեր են, և ամեն մինը ունի իր սահմանը, իր տանուտէրը, իր եկեղեցին: Ինչպէս Ալէքսանդրապօլի ամբողջ գաւառում նոյնպէս և այս երկու համանուն գիւղերում կռիւը անպակաս է լինում հողի համար: Տեղացիների ասութեամբ շաբաթ չէ անցնիլ, որ վէճ չը լինի երկու գիւղերու մէջ: Արօտատեղերը չափազանց սահմանափակ են, և այդ պատճառով Ղանլիճեցիները ստիպուած են լինում «զոռուզչի» (սահման—հսկող) վարձել, որ Ալէքսանդրապօլի հօտերը չ'արածեն իրանց սահմանի վերայ: Գիւղերը երկուսն էլ հայեր են բնակվում և պարապում են միայն երկրագործութեամբ:

Վերին Ղանլիճա գիւղը բաղկանում է 85 ծուխից: Ունին մի վայելուչ նորաշէն եկեղեցի: Այդ գիւ-

---

սը Անթառեանին և նրա ընկերների որ երկրացի լինելը հարցրեց.

— Ախալցխացի ենք, պատասխանեց Անթառեանը.

— Ախալցխացի՞, ուրեմն դուք ճանաչում էք Երզրումցի Գրիգոր աղային —գիտ անող մարդու. նման հարցրեց Լեւոնին գիւղացիներից մինը. Գիւղացու հարցման ձևից Լեւոնը չ'ախորժեցաւ. Նա մի քանի վայրկեան լուռ էր.

— Միթէ այն անիրաւը Ախալցխայումն է կենում. Ես լսել եմ, որ Գիւմրու քաղաքումը պէտք է լինի. Այնպէս չէ՞, տէր հայր, հարցրեց միւս գիւղացին.

— Ես ինքս էլ հաստատը չը գիտեմ. Միայն լսել եմ, որ Ախալցխայումն է, պատասխանեց քահանան. Սակայն որտեղ ուզում է լինի. Աստուած նրան բարի տայ. խղճատէր, հիմայ ինչ հարկաւոր է մեր մեղքը թողած, ուրիշի մեղքերը քրքրել.

— Ասածդ շատ ուղիղ է, տէր հայր, բայց, վա՜յ ինձ, մեղքս քեզանից ինչի ծածկեմ, ես շատ կը ցանկայի, որ այն գեօրագեօղին Աստուած, մի օր, վրէժխնդիր լինէր,—գիւղական պարզամտութեամբ զուրս տուեց խղճատոսը.

— Աւելորդ խօսքեր մի խօսիր, խղճատէր. Ուրիշին դատելը լաւ բան չէ, որդիս. Ես քեզ հարիւր անգամ պատուիրել եմ, որ չարախնդաց չը լինիս. Վերջապէս, փոքր ինչ էլ, խոհեմ պէտք է լինել. Բաց բերնութիւնը, առ հասարակ, լաւ բան չէ. Տեսնում ես, որ մեր հիւրը չէ ուզում պատասխանել. Այս խօսքերով յանդիմանեց տէր Պետրոսը իւր ծխականին և աչքի տակով Անթառեանին երեսին էր նայում.

— Ներողութիւն, տէր հայր, ասաւ Լեւոնը, խիկոյն չը պատասխանելուս միակ պատճառը այն է, որ այդպիսի անունով, Երզրումից Ախալցխայ եկող մի աղայի անուն լսած եմ, բայց իրան տեսած չեմ. Չեմ էլ իմանում հաստատ թէ նա Ախալցխայումն է թէ Գիւմրիում. Բայց կարծեմ Ախալցխայումը պէտք է որ լինի. Գիտէք, տէր հայր, Ախալցխայ ասած քաղաքը շատ մեծ քաղաք է. Ո՛վ ումն է ճանաչում, մանաւանդ օտարականին,

— Ի հարկէ, որդի, Ախալցխան մեծ քաղաք կը լինի. Ենարալ Բասկևիչին[1]) տարած 95,000 հայ ժողովուրդը, ասում են, մեծ մասամբ այդ երկու քաղաքումը տեղաւորուել են. Ձեր ծնողքն էլ այն գաղթականներիցն է, թէ բնիկ Ախալցխացի. Ձեր անունն ու ազգանունն ինչ է, որդի,

— Մարտիրոս Վահանեան, ասեց Լեւոնը. Ծնողքս ասում են, տէր հայր, որ իրանք էլ գաղթականներիցն են, և թէ գաղթելիս ես հազիւ երկու երեք տարեկան եմ եղել.

— Այդպէս էլ պէտք է որ լինի. Կերպարանքդ էլ հէնց այդ է ցոյց տալիս.

— Գրիգոր աղա ասածիս ազգանունը —եկի խօսակցութեան մէջ մտաւ խղճատէրը—Անթառեան է. Նրա անունն էլ Արէգնազան—մի ծակծան կնիկ. Մէկ ու ճար մի աղայ էլ ունէին, որ ախալցխացի մէկ հօրուստ աղայի աղջկան հետ, ասում են, պսակուել է այժմ.

— Կարծեմ, կարծեմ, այդ մարդը պէտք է որ Ախալցխայումը լինի, խղճատէր եղբայր. Քանի տարի առաջ, յիշում եմ, Ախալցխայում մէկ փառաւոր հարսանիք կատարուեցաւ. Ասում էին թէ փեսան Երզրումից նոր եկող, մի ինչ որ, Գրիգոր աղայի Լեւոն անունով որդին է. Բայց դու ինչի այդ աստիճան չարացած ես հանդէպ մերայ. Մի՞ թէ Գրիգոր աղա ասած մարդդ քեզ վնաս է հասցրել.

— Ինձ չէ, այլ իմ հօր եղբօրս. Ոսկերիչ Խաչօ են ասում. Երզրումցի է. Այս բոլորը էլ այնտեղ է կենում. Արդար մարդուն թէպէտ Աստուած, վերջ ի վերջոյ, ազատեց, մինչև անգամ բաղդաւորացրեց, բայց, վա՜յ ինձ, ես շատ կը ցանկայի, որ արդար Աստուածը Գրիգոր աղային իրան էլ պատիժը տար...

— Է՛հ, խղճատէր, դու էլի ինքդ քեզ մոռանում ես. Դու գիտես, որ այդ տեսակ խօսակցութիւնը ինձ անհաճոյ է. Վերջապէս, ուրիշին չարիք կամենալը մեծ մեղք է, ա՜յ որդի. Չէ՞ որ տէրն մեր Քրիստոս ասել է «բարի արարէք ատելեաց ձերոց». Եւ թէ՝ «մի դատէք զի մի դատեսջիք».

Տէր Պետրոսի այս յանդիմանախառն խրատի վրայ՝ խղճատէրը լռեց.

— Ճշմարիտ էք հրամայում, տէր հայր, ասաց Անթառեանը, բայց խղճատէր եղբօրն էլ, փոքր ինչ, իրաւունք տալ.ք. Երևում է, որ ձեր այդ Գրիգոր աղան լաւ մարդ չէ, որ ոսկերիչ Խաչօյին էք ասում թէ ամ—չեմ իմանում—վնասել է...

— Նրան մարդ անուն տալն անգամ յանցանք է — Լեւոնի խօսքերից խրախուսուած — խղճատէրը զարձեալ շարունակեց.—Եթէ Գրիգոր աղան մարդ լինէր, մարդու կաթ ծծած լինէր, գոնեա ժամին արժաթները չէր տանիլ իրան հետ, մնաստուածը...

— Դէհ բաւական է ես քեզ ասում եմ, խղճատէր. Եթէ քեզ թող տամ, դու հիմի Նոյ նահապետի պատմութիւնից կ'սկսես.

Քահանան այս անգամ աւելի բարձրաձայն. խղճատէրը քթի տակով մի բան մռթմռթաց և զարձեալ լռեց.

— Թող սրբազան պարոնս լինի, խղճատէր եղբայր, ասաւ Անթառեանը, Երզրումի հասնելիս՝ յատկապէս գնամ քո հօր եղբայր ոսկերիչ Խաչօյին տեսնեմ. Գրիգոր աղայից որքան վնաս կրելը սուրցեմ և Ախալցխայ վերադառնալիս պատմեմ, գտնեմ Գրիգոր աղայ ասած մարդուդ և սոսկեմ, որ անպատճառ ոսկերչու վնասը փոխարինէ...

— Ջանհալամ նրա գլուխն էլ, նրա անելիք փոխարինութիւնն էլ, Մարտիրոս աղա. Միայն ես քեզանից, այս իմ պրաւած սրտով, մի բան եմ խնդրում. Ոսկերիչ Խաչօյին կը տեսնես թէ ոչ, այդ քո գիտենալիքն է, միայն թէ յատուկ խնդրում եմ, որ Ախալցխայում անպատճառ պտուես, գտնես այն գեօրագեօղին և իմ կողմից երեսին մի «կուռով» թքնես. Ասես նրան թէ ոսկերիչ Խաչօյի եղբօր որդին, Հնձայի խղճատէրը, այսպէս պարտք դրեց վրաս. Նոր տեսնելիք Մշու ուլթանը մուրացդ չը տայ, եթէ որ այս խնդիրս չը կատարես—ջանկամ ասի ու պրծայ, հիմի դուն էլ, տէրտէրս էլ ուզում էք նեղացէք ինձ վրայ, ուզում էք ոչ—ի՛ ցասմամբ ասաց խղճատէրը և ձիու քայլերը շտապեցնելով առաջ անցաւ.

Անթառեանին ու միւս գիւղացին ծիծաղեցան. իսկ քահանան զարձաւ դէպի Լեւոնը և ասաց. «Խնդրում եմ, որդի, չը վիրաւորուիս. Մեր խղճատէրի բնաւորութիւնը, այդ կողմից, շատ վատ է, թէպէտ և ինքը շատ բարի ու ազնիւ է. Դու նրա խօսքերին մի լսեր. Դու ինքդ ճանապարհորդ մարդ ես. Անց կաց գնա քո ճանապարհը. Էլ ոսկերիչ Խաչօյի տուն գնալ, էլ Գրիգոր աղային գտնել, նրանից ոսկերչու համար փոխարինութիւն պահանջել, կամ ինչպէս մեր խենթ խղճատէրն վրաղ պարտք է դընում, Գրիգոր աղայի երեսին թքել,—ո՛չ, որդի, ո՛չ, դրանք բոլորը աւելորդ և անվայելուչ բաներ են. Եթէ իմ գծած օջախը, ուր հիմայ գնում ենք, որքան և իցէ պատուել ես ուզում, եթէ այն մի կտոր աղ ու հացը—Աստուծոյ բարին—որ մի քիչ յետոյ իմ յարկիս տակ պիտի վայելես,—եթէ, ասում եմ, դու չես ուզում, որ այդ աղ ու հացը Աստուած ինձ մշտապէս հարամ անէ,—յատուկ խնդրում եմ քեզ խօսածներիցդ ու խոստացածներիցդ ոչ մինն էլ չը կատարես. Աշխարհ է, ամեն բան

[1]) Գէներալ Բասքեվիչին.

ղում բնակվում է մի պատկառելի անձնաւորութիւն, Հայր Եղիա քահանան: Այդ յարգելի մարդը այն տեսակ մարդկանցից է, որ ապրում են առանց իրենց անձը ցոյց տալու, առանց իրանց գիտութիւնը հռչակելու: Սխալուած չեմ լինի, եթէ ասեմ, որ մեր ամբողջ գաւառում չը կայ այնպիսի մի եկեղեցական—որպիսին է յիշեալ քահանան: Նա քաջ պատմագէտ է և ճարտար Աստուածաբան: Նա իր գիւղի համար եղել է մի օգտակար հայր: Նա վայելում է ինչպէս իր գիւղի, նոյնպէս մեր ամբողջ գաւառի մէջ մեծ յարգանք: Երա՞նի թէ մեր բոլոր հոգևորականները լինէին այնպէս՝ ինչպէս է Հայր Եղիան: Բայց ցաւալի է, որ այդ յարգելի մարդը ապրում է շատ անշուք վիճակի մէջ, որ դըժբաղդաբար մեր անձնանուէր հոգևորականներին յատուկ է:

II

Հ ն ո ւ թ ի ւ ն ն ե ր.

Վերին-Ղանլիճայ գիւղից քիչ հեռու դէպի արևմուտք Ախուրեանի եզերքում շինուած է հռչակաւոր Մարմաշէնի ուխտը, որի շուրջը սըփռուած են Ներքի-Ղանլիճեցւոց խըրճիթները: Գիւղը բաղկանում է 45 գերդաստանից, որոնք գաղթել են 1828 թ. գաղթականութեան ժամանակ: Մարմաշէնի վանքը շինուած է 986 թ.: Որ վանքը սկզբից շատ շքեղ եղել—այդ ցոյց են տալիս դեռ կիսակործան գմբէթները, և ձևի շքեղ քանդակուած պատերը: Ուխտը առաջ եղել է երեք եկեղեցի, բայց այժմ երկուսը կործանուած են, միայն մայր եկեղեցին դեռ պահպանել է իր շքնաղ կամարները (վերջինիս մէջ այժմ կատարվում է ժամասացութիւն): Վանքը շինուած է մուգ կարմիր քարերից: Վանքի առաջևի ժամատունը բոլորովին քանդուած է, միայն երևում են պատերի և սիւների որմերը: Դարերի ընթացքում կատարուած բարբարոսական միջոցները տարել են նրա շքեղութիւնը թողնելով միայն մի անշուք կմախք... Այդ անշուք դրութեան մէջ վանքը դարձեալ հիանալի է իւր գեղեցիկ ամուր պատերով, նկարներով և արձանագրութիւններով:

Արձանագրութիւնները չը նայելով իրանց հնութեանը—այնու ամենայնիւ կատարեալ պարզ կարդացվում են:

Ինչպէս արձանագրութիւնը վկայում է վանքը շինուած է Վահրամ իշխան Պահլաւունու ձեռամբ 986 թ. և մօտաւորապէս 200 տարուց յետոյ կրկին նորոգուած է նոյն Պահլաւունի իշխանազունների օժանդակութեամբ, որ պարզ ցոյց է տալիս տաճարիս հիւսիսային կողմի արձանագրութիւնը:

Վանքի շուրջը ձորակի մէջ կան բազմաթիւ հնութիւնների մնացորդներ, որոնք մի ժամանակ եղել են մատուռներ, մահարձաններ, միաբանների խուցեր և այլ այդպիսի շինուածքներ: Տեղացիները մեծ ջերմեռանդութեամբ ուխտ են գալիս յիշեալ հնութիւններին: Մահարձանների վրայ միշտ կարելի է տեսնել խնկի և մոմի մնացորդներ:

Վանքի պարսպի մէջ գտնւում է իշխանների և իշխանուհիների շիրիմները: Այդ տապանաքարերը նոյնպէս շինուած են գեղեցիկ կարմիր քարից: Շատերի վրայ արձանագրութիւն չէ երևում, միայն երկու քանդակուած քարեր ցոյց են տալիս, որ իշխանուհիների տապաններ են:

III

Ո ւ ս ո ւ մ ն ա ր ա ն.

Վ.-Ղանլիճա գիւղում եկեղեցու պարսպի մէջ շինուած է մի նոր դպրոց: Դպրոցի տեսքը թէև փայլուն է, համեմատելով գիւղական տներին--բայց և այնպէս շատ անյարմար է ուսումնարանի համար: Շէնութիւնը փոքր, պատուհանները չափազանց նեղ: Տեղացիների ասելով ձմեռը պարապում էին 25 աշակերտներ: Այժմ ուսումնարանը փակուած է:

Որքան որ վերին գիւղի դպրոցը անյարմար է—նոյնքան յարմարաւոր է ներքին Ղանլիճայ—Մարմաշէնի «Վահրամեան» ուսումնարանը: Ուսումնարանը շինուած է վանքի հանդէպ մի յարմարաւոր տեղ, որի սըտորոտից անցնում է Ախուրեանը:

Ուսումնարանը կառուցած է 1860 թ. ալէքսանդրօպօլցի բարեկրօն Մով. ք. Երեմեանի ջանքով և պ. Մ. Ջալալեան և այլոց օժանդակութեամբ: Ուսումնարանը շինուած է սրբատաշ կարմիր քարերից և դրան վրայ քանդակուած է երկու հրեշտակ, որ բռնած ունին մի գիրք: Ուսումնարանում սովորում են 50 երեխաներ, որոնք մեծ մասամբ ուրիշ գիւղերից են: Ուսուցիչները երկուս են և աւանդվում է շաբաթական 30 դաս: Պէտք է խոստովանել որ յարգելի ուսուցիչները բարեխղճութեամբ են պարապում. դրան ապացոյց է դպրոցի յառաջադիմութիւնը: Ուսումնարանի ապահովութեան համար, բար. Երեմեանը քաղաքում կազմել է մի ընկերութիւն: Ընկերութիւնը բաղկանում է 30 հոգուց շաբաթական 20 կ. անդամավճարով: Որքան որ յարգելի քահանան աշխատում է ուսումնարանի համար, որքան որ նա ամեն ջանքով աշխատում է դպրոցի բարեկարգութեան և յառաջադիմութեան համար—այնքան նա սառնութիւն է վայելում ընիկ գիւղացիներից: Գիւղացիները ոչ միայն չեն աջակցում Տէր-հօրը, այլ և մեծ խոչնդոտ են լինում... Գիւղում կան մի քանի անհատներ, որոնք բղաւում են— «ինչներիս է պէտք վարժատուն, մեր պապերն, որ չէր կարդում չէ՞ին ապրում»:

Այդ առողները առանց նպատակի չեն: Նրանք ցանկանում են, որ ուխտի հասոյթը չը յատկացուի ուսումնարանին, այլ իրանք պահէին եկեղեցին կ ա ր կ ա ռ ե լ ո ւ համար:

Խեղճ մարդիկ. ուսումնարանը փակեն, որ եկամուտը իրանց ա ր դ ա ր ձ ե ռ ք ե ր ո վ շահցնեն: Բայց չը նայելով ընիկների ամբողջ վարմունքին, չը նայելով այդ խոչնդոտներին—այնու ամենայնիւ Հայր Երեմեանը իր ընկերութեամբ հաստատել է և շարունակում է «Վահրամեան» ուսումնարանը, որ մեր գիւղերի մէջ առաջիններից մէկը կարելի է հաշուել:

Ներկայումս ուսումնարանը ունի 600 ռ. պատրաստի փող, ունի յարմարաւոր կահ-կարասիք: Ունի 33 կտոր մանկական գրքերով մի մատենադարան:

Վերջացնելով մեր յօդուածը աւելորդ չեմ համարում հրաւիրել մեր պտ. հեղինակների և բարերարների բարի ուշադրութիւնը— Մարմաշէնի «Վահրամեան» ուսումնարանի վերայ— նրանք կարող են հարստացնել մանկական գրքերով գիւղական ուսումնարանը—և այդպիսով շատ օգնած կը լինեն մեր անուս գիւղացիներին: Յոյս ունիմ, որ չեն մերժի նուիրել իրանց նմուշներից մէկ-մէկ օրինակ: Գիրք ուղարկել ցանկացողները կարող են ուղարկել հետևեալ հասցէով.

Ալէքսանդրօպօլ: Մովսէս քահ. Երեմեանց, նախագահ Մարմաշէնի ուխտի:

Պօղոս Բէգլարեանց.

Ալէքսանդրապօլ.

Կ Ա Ր Ս

12 Նոյեմբեր.

Ներկայ նոյեմբեր ամսոյ 4-ին կիւրակէ օրը, ս. պատարագից յետոյ տեղւոյս առաջ. եկեղեցում կատարուեցաւ ի Տէր հանգուցեալ Ներսէս Պատրիարքի համար յոգեհանգիստ: Եկեղեցում կար ժողովրդեան բազմութիւն: Սրբազան առաջնորդ Աղուաննեանցը խօսեց քարոզ, որի մէջ մանրամասնօրէն նկարագրեց հանգուցելոյ պաշտելի լինելը ցեղոյ Նրա ոսկերաց հանգիստ մաղթելով, ինքեց հոգեհանգիստը հոգւոցով, որով և ժողովուրդը սգացեալ սրտով և տխուր տպաւորութեան տակ ցրուեց:

Մարտիրոս Պօղոսեան.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ.

Վերջին ժամանակ քաղաքական աշխարհում մեծ յոյս էր տածվում Անգ-

պատահում է, ամեն տեսակ մարդիկ էլ լինում են. Ի՞նչ հարկաւոր է այլոց գործերին ու հին ու նոր պատմութիւնները քննել: Աստուած ինքը ամեն մարդու իրան գործովը կը դատէ և Նրա դատաստանը միշտ արդար է»:

Տէր Պետրոսի այս խօսքերը այլ ևս տեղիք չէին տալ Անթառեանին որ և է նոր խօսք ու դրայց անել Գրիգոր աղայի կամ ոսկերչու մասին:

Ի վերջոյ տէր Պետրոսը Արշակի ով լինելը ևս հարցրեց և պատասխան ըստացաւ, իբր թէ պատանին կեղծ Մարտիրոս Վահանեանի եղբայրն է:

Ճրագները նոր էին վառել, որ փոքրիկ կարաւանը վերջապէս Հինձք ժամանեց:

Հ.

Հինձք կամ Հնձուց գիւղը Երզրումի հիւսիս-արևելեան կողմումն է և նրանից երեք ժամու, կամ ընդ ամենը տասն և հինգ վերստ հեռու: Գիւղը, ինչպէս և Կարնոյ բարձրաւանդակը առհասարակ, բարձր է և զուարճալի: Գիւղի հանդէպ, հարաւային կողմից և գրեթէ նրան կից, տարածվում է Կարնոյ դաշտը, որոյ համառօտ նկարագիրը, փոքր ինչ վերև, տեսանք: Իննսուն և երեք տուն բնակիչ ունի: Ութ տունը տաճիկներ են, մնացեալ 85 տունը—հայեր:

Հայերը ընդ ամենը 643 հոգի են երկու խաթ սեռից: Բնակչաց գլխաւոր պարապմունքը երկրագործութիւնն է: Բայց նրանց մէջ կան և՛ սակաւաթիւ արհեստաւորներ, առաւելապէս պայտառագործներ, և առևտրականներ: Գիւղում մի քանի խաներ կամ իջևաններ էլ կան: Ունի մի քանի հատ լաւ ջրաղացներ, որոնք գիւղից բաւականին հեռու են: Հինձքում գետ կամ գետակ չը կայ: Ուստի բնակիչները աղբիւրի ջուր են գործածում: Իսկ աղբիւրների թիւը բաւականին շատ է: Հինձքը նշանաւոր է իւր ուխտատեղիներով, որոց մէջն է Յովհաննէս կոչուած մատուռը, Կարմիր կոչուած վանքը, որ "Մեծն Ներսէսն է հիմնարկել Տիրամօր սուրբ կաւի անունով. ևս և ս. Հռիփսիմեանց՝ քարայրները՝ ձորի մէջ:

Այս ուխտատեղեաց պատճառաւ, տարւոյ այլ և այլ օրերումը, ուխտաւորների մեծ բազմութիւն է հաւաքվում Հինձք գիւղը, ուր և, մի քանի օր չարունակ, թէ աղօթում են ուխտաւորները և թէ զուարճանում:

Վերջապէս Հինձքը յայտնի է իւր մի քանի հայ աշուղներով, որոց պարագլուխն էր, մի ժամանակ, Նիգային,—ժողովրդական մի ճշմարիտ բանաստեղծ:

ՀԱ.

Տէր Պետրոսի դուռն հանդէպ Արշակ Անթառեանին ձիուց վեր բերին Իգնատոսն ու ընկերները և քահանայի օրհնութիւնն ու Անթառեանի շնորհակալութիւնը ընդունելով քաշուեցան իրանց տները: Ըստ երևոյթին Իգնատոսը ուզում էր քահանայի տունը մտնել, Նրա հիւրերի հետ, փոքր ինչ, էլի խօսել, բայց ընկեր գիւղացին չը թողեց: Արշակի կողքերումն ընկած քահանան Նըրան տուն տարաւ: Նրանց ետքերից Լևոն Անթառեանն էր գնում: Տէր Պետրոսի փոքրիկ տղան, Թորոն, երկայն և մութ բակումը շղթայած գամփռերին հանդէպ կանգնած՝ հիւրերին պահպանում էր նրանց անակնկալ յարձակմունքներից:

Երբ հիւրերը իրանց յատկացեալ սենեակը մտան՝ Արշակի համար արդէն անկողինը պատրաստ էր: Հիւանդին, «հանուեցրին» (չորերը հանեցին) ու պառկեցրին:

Այնուհետև Անթառեանը սկսաւ իւր պարկերը կարգաւորել: Տէր Պետրոսը գնաց գառ մորթելու: Թորոն դրսում դաղրած ձիաներին մօտ էր ածում: Գառան տաք մորթով բարի քահանան հիւանդ պատանուն ցաւ առած ոտքը փաթթեց, յետոյ ձիերուն ջրելու և դարմանելու հրամանները Թորոյին՝ իսկ ընթրիք պատրաստելու հրամանը հարսին տալով՝ տէր Պետրոսը, վերջ ի վերջոյ, նստեց հիւրերի մօտ: Սենեակը լուսաւորում է ձէթի ճրագը, որ պատից էր կախած: Հարց ու փորձերից երևեցաւ, որ Արշակի ոտքի ցաւը, գառան մորթու վրայ, բաւականին թեթևացել էր:

Հիւրերը խօսել սկսան: Խօսակցութեան նիւթը Ախալցխան էր իւր եկեղեցիների, հոգևորականների ու ծխականների թուերով, նոցա վիճակ ու դըրութիւնով, բնակչաց պարապմունքներով, օդով, ջրով ու բերքերով: Այդ ամենով հետաքրքրվողը, բնականաբար, տանուտէրն էր, որոյ հարցմունքներին Լևոն Անթառեանը՝ սխալ ուղիղ—որքան և ինչ որ գիտէր—պատասխանում էր:

Փոքր ինչ յետոյ, Թորոն ևս իրան եղած յանձնարարութիւնը կատարելով, ներս մտաւ և դռան կչտին ծալապատիկ նստեց: Նա անդադար Արշակ Անթառեանի վրայ էր նայում, կարծես ցաւակցելով իւր հասակակցի գլխին եկած փորձանքի համար: Թորոն հազիւ ինը կամ տասը տարու կը լինէր, բայց որպէս ազատ բնութեան մէջ ազատ մեծացած մանուկ, շատ կայտառ էր և զուարթերես: Հօր ամեն մի հարցմանը Թորոն լի ու լի պատասխաններ էր տալիս: Իսկ տէր Պետրոսի հարցմունքները ոչ այլ ինչ էին, եթէ ոչ տանու կենդանեաց նախիրից վերջին տուն դառնալը, ճանապարհից եկած ձիերին որքան յարդ ու գարի տալը, մսուրքների վրայ նրանց պինդ կապելը, թամբերը վերբերելը և այլն:

Լևոն Անթառեանի հարցմունքներին Թորոն շատ հազիւ էր պատասխանում: Եւ այն սովորական ամօթխածութիւնից: Բայց երբ Անթառեանը իւր պարկից Նրան մի դաթայ տուեց՝ Թորոն շատ ուրախացաւ: Եւ, կարծես, մտերմացաւ այնուհետև հիւրի հետ:

ՀԲ.

Մինչ այս մինչ այն ընթրիքը արդէն պատրաստ էր:

Ահայլին «խօնչան» ներս բերեց Թորոն: Սենեկի մէջ տեղը փռեց կտաւեայ մախրադոյն սփռոցը, խոնչան նրա վրայ դրեց և պատուական լաւաշ հացերն ծալելով խոնչայի չորս բոլորը շարեց: Կարծես ընթրողները 10 հոգի լինէին: Արշակի համար առանձին սեղան սարքենին փայտեայ «տէփուրի» (սկուտեղ) վըրայ:

Թորոն շուտ շուտ դուրս էր գնում և գալիս՝ ամեն անգամ իւր հետ բերելով՝ թէլ պանիր, ոչխարի և կովի պանիր, մեղրած կարագ, մածուն և ի վերջոյ արաղ: Այնպէս որ տակաւին տաք կերակուրը չեկած՝ սեղանը արդէն նախաճաշիկի պատառներովը լի էր: Տէր Պետրոսը հիւրի հետ մօտեցան սեղանին: Տէրունական աղօթքով քահանան օրհնեց սեղանը: Ապա ինքը և հիւրը մի մի փոքրիկ գաւաթ արաղ վայելեցին: Այնուհետև սկսուեցաւ նախաճաշը: Թորոն ինքն էլ սեղանի նստաւ: Անթառեանը իւր պարկի պաշարներից ևս առաջարկեց նախաճաշելու հանել, բայց տանուտէրը թոյլ չը տուեց, ասելով որ ճանապարհին պաշարները դարձեալ կը հարկաւորին հիւրերին:

Մի քանի րոպէից՝ սենեկի դուռը բացուեցաւ: Մի մանկահասակ կին, մինչև աչքերը «դնչկալով» ծածկած, ձեռին կաւեայ մեծ դուշը բռնած՝ կանգնած էր: Թորոն թռաւ խոկոյն և կնոջ ձեռքից դուշը առնելով սեղանի վրայ դրեց: Դա նոր մորթած գառան մսից շինած տաք ապուր կամ չորպան էր: Այնուհետև, և նոյն կարգով, կերակրի տեսակները փոխուում էին: Չորս տեսակ կերակրեղէններով պատուեց տէր հայրը իւր հիւրերին:

Ընթրիքը վերջացաւ նոյնպէս տէրունական աղօթքով:

(Կը շարունակվի).

լիայի միջնորդութեան վերայ, որով պիտի վերջ դնվէր անհամաձայնութեան Ֆրանսիայի և Չինաստանի մէջ։ Այս մասին Ֆէրրին հաղորդեց պատգամաւորաց ժողովին, «որ Անգլիան, Չինաստանի ցանկութեամբ, առաջարկեց իւր ծառայութիւնքը խաղաղութեան վերականգման մասին. Ֆրանսիան համաձայնեցաւ, բայց Չինաստանը պահանջեց Ֆրանսիայից, որ հրաժարվէն խնամակալութիւնից Աննամի վերայ, Տօնկինի միայն մի մասը սեպհականէ իրան և իրաւունք չունենայ ֆրանսիական ապրանքներ մտցնել Չինաստանի սահմանը»։ Ֆերրին աւելացրեց, որ այս պահանջների վերաբերութեամբ պալատի կողմից պատասխան կարող է լինել միայն 43 միլլիոն պատերազմական ծախք որոշելը—այս կը պահանջէ Ֆրանսիայի պատիւը։ Պատգամաւորաց ժողովը համակրութիւն ցոյց տուեց Ֆերրիի առաջարկութեան։ Այսպէս ուրեմն պատերազմ Ֆըրանսիայի և Չինաստանի մէջ իսկապէս նոր պիտի սկսվի կանոնաւորապէս և տարակոյս չը կայ, որ Ֆրանսիան ամեն զոհ կը բերէ իւր պատիւը պահպանելու համար և այս պատերազմը մի նոր զարկ կը տայ Չինաստանի ներքին նոր փոփոխութեան։ Որովհետև անկարելի է, որ նա յաղթվելից յետ պարտաւորված չը լինի, թէ Ֆրանսիային և թէ այլ եւրոպական տէրութեանց նորանոր առևտրական արտօնութիւնք տալու և իւր երկրի դռներն աւելի լայն բանալու նոցա համար։ Այս հանգամանքը մեծ զարկ կարող է տալ թէ եւրոպական վաճառականութեան, թէ Ֆրանսիայի ազդեցութեան զօրանալուն արևելքում և թէ նոյն իսկ Չինաստանը դուրս կը բերէ իւր առանձնացած փակ վիճակից, որի հետևանքը կը լինի նորա քաղաքակրթութեան սկիզբը։ Իսկ այդպիսի մի ընդարձակ և բազմամարդ (400 միլլիոն) երկրի ներքին յեղափոխութիւնը մեծ ազդեցութիւն կարող է ունենալ ամբողջ մարդկութեան վիճակի վերայ։

—

Անգլիայում կառավարութեան (յառաջադիմական նախարարութեան) և լորդերի ժողովի մէջ անհամաձայնութիւն կար ընտրողական օրինագծի մասին։ Լորդերի պահպանողական ժողովը արգելք էր լինում նոր օրինագծի ընդունվելուն։ Վերջին ժամանակ, ինչպէս երևում է լորդերի ժողովը տեղի է տալիս կառավարութեան և յոյս կայ համաձայնութեան։

Լորդերի ժողովի կամ պահպանողական կուսակցութեան դիմադրութեանը շատ նպաստում էին անախորժ լուրերը Եգիպտոսից, Գորդոնի գերութեան և ազատութեան, Քարտումի առման և Մահդիի յաջողութեանց մասին, որ թէ ըստուգվէր շատ կարող էր նպաստել Գլադստոնի նախարարութեան անկման, և կրկին տօրի նախարարութեան կազմվելուն։ Բայց որովհետև այժմս ստուգվեցաւ, որ գէնէրալ Գորդոնը կենդանի է, առողջ ու պաշտպանում է Քարտումը և գործերը Սուդանում այնպէս անմխիթար վիճակի մէջ չեն, ինչպէս մի քանի ժամանակ առաջ անստոյգ լուրերը ցոյց էին տալիս, ուստի և պահպանողական կուսակցութիւնը ստիպված է զինաթափ լինելու և համաձայնութեան եղանակ գտնելու կառավարութեան հետ։ Գլադստոնի նախարարութիւնն ապահով է։ Բայց ինչպէս երևում է անգլիական արշաւանքը Գորդոնին ազատելու համար արժան նստելու չէ կառավարութեան. ծախքը այս մասին հաշւում են 12 միլիոն ֆ. ստերլին (մօտ 120,000,000 ռ.) որով դժար թէ դեռ վերջանայ գործը։ Որովհետև բացի Գորդոնի ազատութիւնից հարկաւոր է և Սուդանին մի քաղաքական կերպարանք տալ, մինչդեռ նորա բնակիչները թշնամական զգացմունքն են կրում դէպի Անգլիան և չեն կամենում հնազանդել ոչ սուլթանին և ոչ էլ Եգիպտոսի խեդիվին, որոնք ենթարկված են, նոցա կարծիքով, անհաւատների (քրիստոնեայ) ազդեցութեան։ Մինչև անգամ Դոնգոլայի զօրաց վերայ յոյս դնել չէ կարելի։ Երբ Մահդին երևի այս քաղաքի մօտ թէ զօրքերը և թէ բոլոր գրացի գաւառների բնակիչները կը յարվեն նրան, որովհետև ուզում են Սուդանից կազմել մի զօրեղ զուտ մահմէդական պետութիւն։ Այս ձգտումի առաջն առնելն և քանդելը հեշտ գործ չէ Գլադստոնի նախարարութեան համար և արժան չի նստիլ նորա իրագործումն։

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

Պ. Կաճկաճեանցը Դզլարից հեռագրում է.—Այսօր (18-ին) կատարվեցաւ կոստանդնուպօլսոյ պատրիարք Ներսէսի հոգեհանգիստը։ Եկեղեցին լի էր աղօթող բազմութեամբ։ Ներկայ էին դըպրոցների աշակերտներն և աշակերտուհիք։ Հովուապետի յարգողները պսակ դրին դիազարդի վերայ։

* * *

Մեզ գրում են Կ. Պօլսից, որ այնտեղի լրագիրներում հրատարակվում են թղթակցութիւնք Վաղարշապատից, Երեւանից և Թիֆլիզից, որոնք իսկապէս ըստանում է պ. Թիւլպէնջեանը մի եպիսկոպոսից, որ երբեմն նշանաւոր դեր էր խաղում ս. Աթոռում և այժմ էլ հաղորդում է կաթուղիկոսական հարցի վերաբերութեամբ սխալ և ծուռը տեղեկութիւնք, միայն աչքի առաջ ունենալով իւր անձնականը, որպէս զի կաթուղիկոս ընտրվի մի այնպիսի տաճկաստանցի եպիսկոպոս, որ նորա անցեալ յանցանքները և զեղծումները մոռացութեան տալով թոյլ տայ նրան, առանց քննութեան, վերադառնալու իւր հայրենիքը Տաճկաստան։

* * *

Այսօր ամսոյս 22-ին պ. Պարոն—Սարգսեանցը մասնակցութեամբ հայ դերասանական խմբի անդամների կը տայ ներկայացումն Արծրունու թատրոնում. 1. Արշակ Բ. ողբերգութիւն 5 արարուածով, Արշակ Բ-ի դերը կը կատարէ առաջին անգամ պ. Կօլմանեանը և 2. «Պրիկաշչիկը չկաֆումը», վօդևիլ 1 արարուածով։ Պ. Պարոն-Սարգսեանցը երեք տարի անխոնջ և արիաջանութեամբ հայ թատրոնական բեմին թէ դերասանութեամբ և թէ բեմական կարգադրիչի պաշտօնակատարութեամբ ծառայելով առաջին անգամ տալիս է իրա համար մի ներկայացումն. յուսով ենք, որ Տփխիսի հայ հասարակութիւնը կը պատուէ իրա այցելութեամբ այդ ներկայացումն և կը խրախուսէ պ. Պարոն-Սարգսեանցին։

* * *

ԲԱԳՈՒԻՑ գրում են.— Հոկտ. 20-ին «Մարդ. ընկ.» դահլիճում ընտանեկան ճաշկերոյթ կար։ Բազմաթիւ հասարակութիւն կար։ Աշըգ Ջիւանին իւր գեղեցիկ երգերով ամենախորժ տպաւորութիւն թողեց բոլորի վերայ։ Կէս գիշերը վաղուց անց էր կացել, բայց քաղաքի մատաղ սերունդը շրջապատած ժողովրդական բանաստեղծին լսում էր նրա անսեթևեթ մուսայի լարի թրթռոցները…

Խմբագիր Պ. ՍԻՄԷՕՆԵԱՆՑ.
Հրատարակիչ Հ. ԷՆՖԻԱՃԵԱՆՑ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1885 ГОДЪ.
„РАДУГА“
Третій годъ изданія.
ЕЖЕНЕДѢЛЬНЫЙ ИЛЛЮСТРОВАННЫЙ СЕМЕЙНЫЙ ЖУРНАЛЪ ЛИТЕРАТУРЫ, ИЗЯЩНЫХЪ ИСКУСТВЪ И ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ.
50 нумеровъ въ годъ.
Въ 1885 году „Радуга“ дастъ своимъ читателямъ рядъ романовъ, повестей, разсказовъ и стихотвореній исключительно изъ русской жизни, съ участіемъ выдающихся современныхъ русскихъ писателей.
ИЛЛЮСТРАЦІЯ извѣстныхъ русскихъ художниковъ будутъ воспроизведены самымъ тщательнымъ образомъ, съ помощью новѣйшихъ открытій въ области графическихъ искусствъ. Гравюры будутъ исполнены въ лучшихъ русскихъ и иностранныхъ заведеніяхъ.
БЕЗПЛАТНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ ВЪ 1885 ГОДУ:
„СЦЕНА“ приложеніе, „АККОРДЪ“ приложеніе, „МОДЫ“ приложеніе, „САЛОНЪ“ приложеніе.
СЦЕНА ПРИЛОЖЕНІЕ: Театральное искуство. Критика. Драматическія пьесы для большой сцены и для любительскихъ спектаклей, Комедіи. Трагедіи. Драмы. Водевили—При участіи извѣстныхъ драматурговъ, какъ Викторъ Александровъ (Крыловъ) Невѣжинъ, князь Сумбатовъ и др. Провинціальная корреспонденція.
АККОРДЪ ПРИЛОЖЕІЕ: Новости изъ музыкальнаго міра. Портреты выдающихся современныхъ композиторовъ и исполнителей. Отчеты о концертахъ. Критическія замѣтки. Къ каждому нумеру „Аккорда“ будутъ приложены также безплатно для фортепіано и пѣнія; исключительно новыя пьесы, танцы, аранжировки изъ новыхъ оперъ и оперетокъ. НОТЫ
ВЪ 1885 ГОДУ ВЪ ЖУРНАЛѢ СЦЕНА БУДУТЪ ПОМѢЩЕНЫ ПОРТРЕТЫ РУССКИХЪ ДРАМАТИЧЕСКИХЪ ПИСАТЕЛЕЙ И ВЫДАЮЩИХСЯ АРТИСТОВЪ РУССКОЙ СТОЛИЧНОЙ И ПРОВИНЦІАЛЬНОЙ СЦЕНЫ.
МОДЫ ПРИЛОЖНІЕ: Иллюстрированныя парижскія моды. Текстъ и рисунки изъ Парижа, подъ редакціею Тіерры. Руководство для туалетнаго стола. Косметика. Домашній обиходъ. Домашнее хозяйство. Столъ.
Въ 1885 году будетъ открытъ новый отдѣлъ: ГИГІЕНА Какъ жить здоровому и какъ помочь больному человѣку. Совѣты врача. При этомъ отдѣлѣ открытъ почтовый ящикъ для совѣтовъ. Пользоваться правомъ этого почтоваго ящика могутъ лишь гг. подписчики.
ВЪ 1885 ГОДУ МЫ ДАДИМЪ НОВОЕ БЕЗПЛАТНОЕ ПРИЛОЖЕНІЕ, ВЪ КОТОРОЕ ВОЙДУТЪ
САЛОНЪ ИЛЛЮСТРИРОВАННЫЯ ОБЩЕСТВЕННЫЯ УВЕСЕЛЕНІЯ: 1) Карты. 2) Общественныя игры. 3) Пасьянсы. 4) Хореографія (танцы). 5) Шарады. 6) Ребусы. 7) Задачи. 8) Фокусы. 9) Эксперименты изъ области химіи и физики. 10) Гимнастика. 11) Спиритизмъ. 12) Обширный шахматный отдѣлъ. 13) Стенографическій отдѣлъ 14) Почтовый ящикъ для гласной корреспонденціи подписщиковъ между собою (право пользованія имѣютъ только подписчики журнала).
ВЕЛИКОЛѢПНАЯ БЕЗПЛАТНАЯ ПРЕМІЯ.
По своему богатому содержанію, обнимающему всѣ явленія общественной жизни, „РАДУГА“ займетъ въ 1885 году безспорно первое мѣсто среди иллюстрированныхъ еженедѣльныхъ журналовъ.
Редакція „РАДУГИ“ не жалѣетъ ни расходовъ, ни трудовъ, чтобы сдѣлать изъ своего журнала органъ русской семьи, и только быстро пріобрѣтеноая популярность и значительное число подписчиковъ даютъ ей возможность, несмотря на низкую подписную цѣну, настолько увеличить програму журнала.
Въ 1885 году „РАДУГА“ будетъ выходить аккуратно по четвергамъ.
ПОДПИСНАЯ ЦѢНА НА 1885 ГОДЪ, со всѣми приложеніями, съ пересылкою во всѣ города Россійской Имперіи, ТОЛЬКО 5 РУБ., за границу—7 руб.; на ½ года—3 руб., за границу—4 руб.
Допускается разсрочка платежа годовой подписной цѣны: при подпискѣ 2 р., за тѣмъ 1 мар. 1 р., 1 апр. 1 р. и 1 Іюля 1 р.
Подписка принимается во всѣхъ извѣстныхъ книжныхъ магазинахъ. Гг. иногородныхъ просятъ адресовать: Въ редакцію журнала „РАДУГА“, Москва.
Редакторъ Д, А. МАНСФЕЛЬДЪ.
Издатель Л. МЕТЦЛЬ.

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿԻՑ ԴՈՒՐՍ ԵԿԱՒ
ՀԱՅԿՈՒՆՈՒ
„ՐԱՖՖԻԻ ԿԱՅԾԵՐԸ“
վերնագրով մատենախօսութիւնը: Հրատարակութիւն Սէյեադ Ամիրեանցի: Գինն է 80 կոպ. Ծախվում է Թիֆլիսում կենդրոնական և կովկասեան գրավաճառանոցներում, «Մեղուի» խմբագրատանը և Շահվերդեանի Պավլիօնում: Բագւում Շիրաղեանցի խանութում և հրատարակչի մօտ հետևեալ հասցէով.— Баку. Сеяду Михайловичу Амирянцу. Գ ո ւ մ ա ր ո վ գնողներին Մ Ե Ծ զիջումն կը լինի:
(20—10)

Մի երիտասարդ, որ երեք տարի ուսուցչութեամբ է պարապել, գործ է որոնում, առևտրական կամ այլ տեսակ պաշտօն։ Հասցէն է Կուկիա Մոստովայեա փողոց, տուն № 26.

ՅԱՅՏՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ
ՍԷՅԵԱՏԻ (Կապիտան Պետրոս Մաղաթեանց) ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ ընտիր թղթի վերայ մաքուր տպուած I, II և III մասերը միասին լոյս տեսաւ և արդէն վաճառվում է Բագվում իմ սեպհական տպարանում և Թիֆլիզի գրավաճառանոցներում. գինն է 1 ռ. 20 կ.։
Ցանկացողները կարող են դիմել հետևեալ հասցէով.— Въ Баку въ Типографіи Александра Гасабова.
10—30

ՌԵՅՈՒԼԴԻ ՊԱՆՍԻՕՆ
Ընդունում է աշակերտներ ամբողջ տարիով և պատրաստում է նրանց միջնակարգ դպրոցներ մտնելու համար:
3—4

Արդէն մամուլի տակ է և շուտով լոյս կը տեսնի «ՎԵՐՋԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ և ԱՅԴ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՂ ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐԻ ՊԱՇՏՕՆԸ» վերնագրով գրքոյկը: Բաժանորդագինն է 50 կ.: Ցանկացող պարոնայք կարող են դիմել Բագու հեղինակին հետևեալ հասցէով. Сергѣю Михайловичу Варшамянцу.
1—10

ՏԻԿԻՆ ՎԱՍԻԼԻԵՎԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՈՒՄ և ՊԱՆՍԻՕՆՈՒՄ ընդունվում են գիշերօթիկ և երթևեկ աշակերտներ և աշակերտուհիներ: Դաստիարակուհին ֆրանսուհի է: Ամենայն առարկաներ ուսուցանում և կրկնում են: Նամակների փոստի դիմացը, դեղատան վերին յարկումը № 11. Լոռիս-Մելիկովեան փողոցի վերայ:

ДОЗВОЛЕННО ЦЕНЗУРОЮ ТИФЛИСЪ, 21-го Ноября 1884 г. Типограф. М. Рот. и К-о. На Гол. проспектѣ Домъ № 41.
Տպարան Մ. Ռօտինեանց և ընկ.